

نقدی بر کتاب کتابداری پزشکی

● دکتر حسن اشرفی‌ریزی

دانشیار، کتابداری و اطلاع‌رسانی، مرکز تحقیقات فناوری اطلاعات در امور سلامت، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان / hassanashrafi@mng.mui.ac.ir

چکیده

امروزه فعالیت در کتابخانه‌های سلامت یکی از وظایف و نقش‌های کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی است. در نگاه جدید، این فعالیت‌ها در حوزه سلامت بسیار متعدد و مؤثر خواهد بود. این رویکرد نو برخاسته از نیازهای مختلف در حوزه سلامت به اطلاعات بوده است. کتاب کتابداری پزشکی یک کتاب درسی مقدماتی با رویکردی جامع در زمینه صلاحیت‌های حرفه‌ای موردنیاز کتابداران پزشکی است و هدف از تألیف آن را تثبیت جایگاه کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی به‌عنوان رهبران و عاملان تغییر در نظام سلامت عنوان کرده‌اند. این نقد با هدف ارزیابی موضوعات این کتاب نوشته شده است.

کلیدواژه

کتابداران پزشکی، کتابداری پزشکی، نقش‌ها.

۱. مقدمه

علم کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی در طول حیات خود علی‌رغم فراز و نشیب‌های متعدد مسیر تکامل را نسبتاً سپری کرده است. در نگاه سنتی، کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی صرفاً محدود به فعالیت در کتابخانه‌های مرتبط با سلامت بودند، اما امروزه فعالیت در کتابخانه‌ها یکی از وظایف کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی است؛ لذا در نگاه جدید، این فعالیت‌ها در حوزه سلامت بسیار متعدد و مؤثر خواهد بود. شایان ذکر است که این رویکرد جدید ناشی از نیازهای مختلف در حوزه سلامت به اطلاعات و خدمات جدید بوده است (اشرفی‌ریزی و همکاران، ۱۳۹۶: پیشگفتار).

■ گروه مؤلفان. (۱۳۹۶). کتابداری پزشکی، ویراسته جفری تی هیوبر و فیلی تو کیفنر، ترجمه فاطمه نیک‌زاد و هدی شاکر، زیر نظر و ویراستاری زاهد بیگدلی، تهران، کتابدار، ۳۰۰۰۰۰ ریال، ۳۲۸ ص، ۵۰۰ نسخه، شابک: ۷-۱۷۴-۲۴۱-۶۰۰-۹۷۸

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
و ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۵
پاییز ۱۳۹۶

۴۲

در مقدمه کتاب کتابداری پزشکی آمده‌است: این اثر پوشش وسیعی از خدمات به جامعه سلامت را دارد و تمرکز کتاب بر روندها و موضوعات جاری حوزه سلامت است و شامل طراحی و توزیع خدمات اطلاعات سلامت، خدمات اطلاعاتی دانش‌بنیان جایگاه حرفه‌ای کتابداران و شبکه‌های حرفه‌ای است و مباحث آن حرکت از نظریه به سمت کاربرد و نمایش نمونه‌هایی از بهترین روش‌ها در دسترسی به فناوری است (ص ۲۳-۲۲). همچنین براساس دیباچه این اثر که توسط ویراستاران آن نگاشته شده‌است؛ این اثر را یک کتاب درسی مقدماتی با رویکردی جامع در زمینه صلاحیت‌های حرفه‌ای موردنیاز کتابداری پزشکی محسوب کرده‌اند و هدف از تألیف آن را تثبیت جایگاه و موقعیت کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی به‌عنوان رهبران و عاملان تغییر در نظام‌های گوناگون (از جمله سلامت) عنوان کرده‌اند (گروه مؤلفان، ۱۳۹۶: ۱۸).

اشرفی‌ریزی و زرمهر در اصول هشت‌گانه کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی در نظام سلامت بیان می‌کنند که دسترسی به اطلاعات سلامت از اهداف اساسی سازمان بهداشت جهانی است و تحقق آن مستلزم دسترسی ذی‌نفعان (متخصصان سلامت، بیماران، دانشجویان، استادان و پژوهشگران) به اطلاعات سلامت است و این نقش باید در بستر اصول و چارچوب علمی صورت گیرد؛ بنابراین از وظایف کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی است که در راستای این مهم قدم برداشته و زیرساخت‌های لازم را در این خصوص فراهم آورند (اشرفی‌ریزی و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۰۳). کتاب کتابداری پزشکی با این هدف نگاشته شده‌است؛ هرچند در برخی موارد از کنار این نقش‌ها به‌سادگی و کوتاه گذشته‌است.

۲. درباره نویسنده‌گان و مترجمان

مترجمان کتاب کتابداری پزشکی فاطمه نیک‌زاد کارشناس‌ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز و هدی شاکر کارشناس‌ارشد علم

اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات خوزستان و کارشناس مسئول بخش سازمان‌دهی منابع کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه علوم پزشکی جندی‌شاپور اهواز هستند. آن‌ها جز کتاب مذکور در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی مقاله‌هایی نیز نوشته‌اند. ویراستار اثر دکتر زاهد بیگدلی، استاد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز سابقه تألیف، ترجمه و نیز ویراستاری آثار متعددی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی را در کارنامه علمی خود دارد. بیگدلی علاوه بر نگارش چندین مقاله، هدایت پایان‌نامه‌هایی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی را نیز برعهده داشته‌است.

جف هیوبر^۱ استاد دانشکده اطلاعات و ارتباطات دانشگاه کنتاکی بوده و سابقه ۲۵ ساله در زمینه فراهم‌آوری اطلاعات سلامت را دارد. بیشتر پژوهش‌های وی متمرکز بر برون‌سپاری اطلاعات سلامت، سواد اطلاعات سلامت و نیز بازیابی اطلاعات سلامت است. از ایشان کتاب، مقاله و آثار زیادی در حوزه کتابداری پزشکی منتشر شده‌است. از افتخارات ایشان دریافت جایزه بین‌المللی در زمینه تعالی آموزش است. فیلی تو، کیف‌نر آ دانشیار دانشکده اطلاعات و ارتباطات دانشگاه کنتاکی در زمینه‌هایی مانند سواد اطلاعات سلامت، دسترسی به اطلاعات مبتنی بر شواهد، انفورماتیک سلامت و خدمات مرجع فعالیت دارند. از ایشان نیز کتاب و مقاله‌های متعددی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی منتشر شده‌است.

۳. مقایسه اثر با آثار مشابه

در باره علم کتابداری و اطلاع‌رسانی کتاب‌های متعددی تألیف شده‌است؛ اما در خصوص بنیان‌های نظری علم کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی در ایران تنها یک کتاب نگاشته شده و آن کتاب تغییر و تحول خدمات کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی در نظام سلامت تألیف اشرفی‌ریزی و همکاران است. مزیت این کتاب نسبت به کتاب موردنقد این است که نقش‌ها و وظایف کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی به صورت مجزا بیان و وضعیت این نقش‌ها و وظایف در ایران تحلیل و نقد شده‌است. از جمله دیگر مزایای کتاب مذکور این است که در این کتاب به نقش‌هایی اشاره شده‌است که در کتاب موردمقایسه به آن کمتر پرداخته شده‌است؛ مانند خدمات به بوردهای تخصصی، خدمات به هیئت‌مهمیزه دانشگاه‌ها، خدمات به پزشکان خانواده، خدمات به شرکت‌های دارویی و ساخت تجهیزات پزشکی، خدمات نقدنویسی، خدمات به مراکز تحقیقاتی و...، اما مزیت کتاب کتابداری پزشکی نسبت به کتاب تغییر و تحول خدمات کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی در نظام سلامت این است که پوشش موضوعی آن بیشتر است؛ مانند مدیریت کتابخانه‌های پزشکی، خدمات فنی، معرفی انجمن‌های تخصصی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی،

معرفی منابع مرجع حوزه سلامت و... همچنین بحث مفصلی در خصوص انفورماتیک سلامت نیز دارد. همچنین به نظر می‌رسد مخاطبان کتاب کتابداری پزشکی بیشتر دانشجویان تحصیلات تکمیلی، کتابداران شاغل و باتجربه و نیز اعضای هیئت علمی هستند، در حالی که کتاب تغییر و تحول خدمات کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی در نظام سلامت علاوه بر موارد مذکور برای دانشجویان کارشناسی نیز قابل استفاده است و مطالب بسیار خلاصه و ساده‌تر بیان شده‌اند.

۴. محوره‌های اصلی کتاب

محوره‌های اصلی کتاب عبارت‌اند از:

فصل اول: مقدمه‌ای بر کتابداری و کتابخانه‌های علوم پزشکی. در این فصل به تعریف، وظایف حرفه‌ای، استانداردها و شایستگی کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی، آموزش کتابداری پزشکی، سازمان‌های حرفه‌ای منتخب، برنامه‌ریزی آموزشی در کتابخانه‌های علوم پزشکی، عملکرد مبتنی بر شواهد و روندهای موجود در کتابداری پزشکی پرداخته شده‌است.

فصل دوم: بهداشت و درمان مبتنی بر شواهد. در این فصل به عملکرد مبتنی بر شواهد و حمایت کتابداران پزشکی از عملکرد مبتنی بر شواهد در مؤسسه خود پرداخته شده‌است.

فصل سوم: جای دادن کتابداری پزشکی در محیط‌های بهداشتی و درمانی. در این فصل فناوری اطلاعات سلامت و کتابداری، توسط فرهنگ پژوهش در اقدامات پزشکی، تنوع و ماهیت میان‌رشته‌ای و نیروهای کاری بهداشت و درمان در قرن بیست و یکم، هزینه‌های خدمات بهداشتی و تأثیر ارائه خدمات بر کتابداری پزشکی موضوع‌های مورد بررسی مؤلفان بوده‌است.

فصل چهارم: منابع و خدمات سازمان‌های دولتی و انجمن‌های حرفه‌ای. در این فصل به توسعه اطلاعات سلامت، کتابخانه سازمان ملی بهداشت، کتابخانه ملی پزشکی، کتابخانه سازمان بهداشت جهانی و نیز حمایت تحقیقاتی آموزشی کتابخانه ملی پزشکی آمریکا پرداخته شده‌است.

فصل پنجم: کتابداری پزشکی، مدیریت و اجرا. در این فصل به بودجه کتابخانه‌های علوم سلامت و رویکردهای بودجه‌بندی، سازمان‌دهی کارکنان و برنامه‌ریزی فضای کار در کتابخانه‌های علوم سلامت پرداخته شده‌است.

فصل ششم: خدمات فنی در کتابخانه‌های علوم پزشکی. در این فصل به تعریف خدمات فنی، سازمان‌های مهم در خصوص خدمات فنی، مجموعه‌سازی و فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی، معیارهای ارزیابی منابع و نیز اهمیت پایگاه‌های اطلاعاتی پرداخته شده‌است.

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
و ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۵
پاییز ۱۳۹۶

۴۴

فصل هفتم: خدمات عمومی در کتابخانه‌های علوم پزشکی. در این فصل به خدمات مرجع، پژوهشی، آموزشی، ارتباطی، کمک‌رسانی و نیز امانت بین کتابخانه‌ای، طراحی فضا، کتاب‌های رزرو شده و کتابداری سیار پرداخته شده‌است.

فصل هشتم: بازاریابی اطلاعات. این فصل به مدل‌های بازاریابی اطلاعات، کاربران و نیازهای اطلاعاتی آن‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی خاص در تصمیم‌های بالینی اختصاص یافته‌است.

فصل نهم: پیشبرد مهارت‌های بین فردی. در این فصل به کتابداری پزشکی مصرف‌کننده (تعریف، جایگاه و اهمیت) پرداخته شده‌است.

فصل دهم: سواد سلامت. این فصل به ریشه سواد سلامت، توسعه مفهوم سواد سلامت و ارتباط بین سواد سلامت و کتابداری پزشکی اختصاص دارد.

فصل یازدهم: خدمات کمک‌رسانی. در این فصل به خدمات کمک‌رسانی به متخصصان و دانشجویان و نظریه‌ها و مدل‌های رایج در این حوزه پرداخته شده‌است.

فصل دوازدهم: انفورماتیک زیست پزشکی و سلامت. در این فصل به تعریف داده، اطلاعات و دانش، ماهیت میان‌رشته‌ای انفورماتیک سلامت، نقش انفورماتیک سلامت در پزشکی مبتنی بر شواهد و نقش کتابداران پزشکی در این حوزه پرداخته شده‌است.

۵. ویژگی‌های مهم نگارشی و محتوایی اثر

ویژگی‌های مهم اثر عبارت‌اند از:

- پوشش موضوعی گسترده. این کتاب با توجه به این‌که جزء کتاب‌های مبانی تقسیم‌بندی می‌شود، حوزه‌های مختلف کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی را تحت پوشش قرار داده‌است؛ این نکته را می‌توان با مطالعه بخش محورهای اصلی کتاب استنباط کرد (اشاره در سرفصل پیشین).

- سلیس و روان بودن ترجمه اثر. معمولاً فهمیدن کتاب‌های ترجمه کمی دشوار است، اما متن این کتاب روان و به‌راحتی قابل فهم و استفاده است. به‌عبارت دیگر، دو عامل وحدت در نوشته و پیوستگی در نوشته در سراسر متن دیده می‌شود.

- یکدستی ترجمه اصطلاحات و مفاهیم. در کتاب‌های با چند مترجم احتمال این خطا بسیار وجود دارد؛ اما با توجه به این‌که اثر تحت نظارت و ویرایش دکتر زاهد بیگدلی صورت گرفته‌است، در ترجمه مفاهیم و اصطلاحات یکدستی به چشم می‌خورد.

- استفاده از مثال و نمونه‌های علمی وظایف و نقش‌های کتابداران پزشکی. نویسندگان در بیشتر مواقع ضمن معرفی یک وظیفه خاص نمونه و مثال‌هایی نیز عنوان کرده‌اند؛ مثلاً در پاراگراف آخر صفحه ۲۴۹ وقتی صحبت از کتابخانه‌های

سلامت مصرف‌کننده می‌شود، نویسندگان به مرکز منابع آموزش خانواده بیمار و نیز موارد مشابه (صفحه ۲۵۰) اشاره می‌کنند. استفاده از مثال به فهم بهتر مطلب کمک کرده‌است.

- صفحه‌آرایی کتاب. کتاب به لحاظ صفحه‌آرایی مناسب و طبق ضوابط علمی است؛ مانند فاصله بین سطرها، اندازه فونت، قلم مورد استفاده و نیز شیوه پاراگراف‌بندی و فاصله متن تا حاشیه. همچنین نگاره‌ها (جدول‌ها و...) به‌طور مناسب در جای خود قرار گرفته‌اند.

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
و ارتباطاتسال چهارم، شماره ۱۵
پاییز ۱۳۹۶

۴۶

۶. کاستی‌ها و نارسایی‌های اثر

نارسایی‌های این اثر شامل موارد ذیل است:

- در یادداشت ترجمه اشاره شده‌است که فصل‌های ۲، ۱۰ و ۱۴ به دلیل آن که بر کتابخانه‌های علوم پزشکی ایالات متحده متمرکز شده بودند، حذف شده‌اند. به نظر می‌رسد با توجه به سابقه طولانی کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی در آمریکا، ترجمه این فصل‌ها به خوانندگان ایرانی در کسب تجربه و الگوگیری در مدیریت و ارائه خدمات کتابخانه‌های پزشکی کمک می‌کرد.

- وجود غلط‌های املائی (هرچند بسیار اندک است). در برخی موارد غلط‌های املائی به چشم می‌خورد؛ مانند پاراگراف اول، صفحه ۷۵ واژه «عنوان» که حرف «ن» آن جا افتاده‌است.

- صفحه‌آرایی نامناسب فهرست منابع. فهرست منابع پایان هر فصل به درستی صفحه‌آرایی نشده‌است؛ هرچند این مشکل در سایر بخش‌های متن اصلاً دیده نمی‌شود.

- معادل انگلیسی کلمات گاهی هم در متن آمده و هم در پانویس؛ مانند صفحه ۲۳۳ و ۲۳۶.

- آدرس اینترنتی برخی سازمان‌ها یا پایگاه‌های اطلاعاتی در متن آمده‌است که بهتر بود در پانویس ذکر می‌شد؛ مانند صفحه ۱۱۱.

- عدد شماره جدول‌ها برعکس شده‌است؛ مانند جدول ۲-۱ در فصل ۱ صفحه ۴۳. ابتدا باید شماره فصل بیاید و سپس شماره جدول.

- عدم وجود نمایه و واژه‌نامه. این اثر تعداد زیادی واژه جدید دارد که بهتر بود این واژه‌ها در قالب دو واژه‌نامه انگلیسی-فارسی و فارسی-انگلیسی تهیه می‌شد. همچنین به دلیل این که پوشش موضوعی اثر بسیار متنوع و دارای ابعاد مختلف است، وجود یک نمایه موضوعی به شناسایی و راهنمایی خوانندگان کمک بیشتری می‌کرد. وجود نمایه موضوعی یکی از شاخص‌های اصلی ارزیابی آثار علمی است. - طراحی جلد. کتاب فاقد هرگونه طراحی جلد است و صرفاً به ذکر نام

ویراستاران و مترجمان اشاره شده است. در واقع، طراحی جلد مناسب خود عامل انگیزشی جهت مطالعه اثر به شمار می‌رود.

۷. نتیجه‌گیری

امروزه جان و سلامت انسان‌ها و به‌طور ویژه کیفیت زندگی انسان‌ها مستقیم و غیرمستقیم در دست ارائه‌دهندگان خدمات سلامت است و این امر محقق نمی‌شود مگر این‌که این افراد از اطلاعات سلامت به‌نحو مؤثری استفاده کنند. کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی با فراهم‌آوری زیرساخت‌های مناسب و تسهیل دسترسی ارائه‌دهندگان خدمات سلامت به اطلاعات در راستای این مهم قدم برمی‌دارند. کتاب کتابداری پزشکی متنی بسیار قوی و غنی از نویسندگان برجسته حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی و از انتشارات انجمن کتابداری پزشکی است. در این کتاب نویسندگان با شناخت مفاهیم این حوزه، از تجربیات خود در تدریس و کار در کتابخانه‌های علوم سلامت در غنی‌سازی متن بسیار بهره برده‌اند. سلیس و روان بودن متن، صفحه‌آرایی مناسب و یکدستی در ترجمه اصطلاحات و نیز مفاهیم و پوشش موضوعی گسترده از ویژگی‌های اصلی این اثر است، اما فقدان واژه‌نامه، نمایه موضوعی و طراحی جلد نامناسب و نیز وجود برخی غلط‌های املایی جزء نارسایی‌های اثر تلقی می‌شود. با وجود نقاط قوت فراوان این اثر در ابعاد مختلف، وجود چنین نقاط ضعفی از محاسن متعدد اثر نمی‌کاهد. علاوه بر سهم مؤلفان در نگارش چنین اثر ارزشمندی، نقش مترجمان و به‌ویژه ویراستار محترم را نباید نادیده گرفت. در پایان باید اذعان کرد این اثر از نظر محتوایی و ساختاری از جمله آثار مفید و مناسب ترجمه شده به زبان فارسی است و مطالعه آن به دانشجویان، استادان، کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی توصیه می‌شود.

پی‌نوشت

1. Jeff Huber
2. Feili Tu- Keefner

منابع

اشرفی‌ریزی و دیگران. (۱۳۹۶)، تغییر و تحول خدمات کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی در نظام سلامت (تحلیل و نقد). همدان، سپهر دانش.
گروه مؤلفان. (۱۳۹۶)، کتابداری پزشکی، ویراسته جفری تی هیوبر و فیلی تو کیفنر، ترجمه فاطمه نیک‌زاد و هدی شاکر، زیر نظر و ویراستاری زاهد بیگدلی، تهران، نشر کتابدار.